

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Waarom zijn de bananen krom?

Fred Wester*

Reinoud Bosch heeft in zijn discussiebijdrage meerdere doelstellingen geformuleerd of gesuggereerd. Ik lees er minstens drie:

- Hoe kan causaliteit in het sociale leven het best worden geanalyseerd?
- Hoe ziet macht als *sensitizing concept* eruit?
- Hoe kan macht conceptueel worden uitgewerkt?

Nou ja, doelstellingen, het zijn meer samenhangende thema's. Zo zou macht centraal moeten staan in de causaliteit van het sociale leven. Nou weet ik niet wat ik precies onder de causaliteit van het sociale leven moet verstaan, maar voor de rechter word je veroordeeld als je iets bewust gedaan hebt, en vrijgesproken als je aannemelijk kan maken dat een macht je ertoe dwong! Hier lijkt dus onderscheid gemaakt te worden in twee soorten causaliteit, het handelen van de verdachte staat centraal, met mogelijk een dwingende macht als excuus. De rechter, de leraar, de agent, de treinconductor en je partner gaan ervan uit dat jij verantwoordelijk bent voor je daden, waarbij motieven, doelstellingen, gedrag en aandacht voor de context (anderen, dingen, omstandigheden) een rol kunnen spelen, kortom, dat je je houdt aan de regels. Als je in het sociale leven ter verantwoording wordt geroepen, dan gebruikt men de handelende persoon als causaal model, met mogelijk een dwingende macht als vrijkaartje of joker. Ik zou zeggen: causaliteit in het sociale leven vereist vooral een handelingstheorie. Buiten het sociale leven is dat anders: je kunt in wanhoop tegen je auto zeggen *waarom start je niet?* of je afvragen *waarom zijn de bananen krom?*, maar het antwoord *wij bananen vinden het zo gezellig bij elkaar* bevredigt niet. Dat jouw auto als antwoord zomaar start bevredigt wel, maar niet als verklaring voor deze gebeurtenis uit het sociale leven.

Nou heb ik de indruk dat Bosch op een heel ander niveau het sociale leven wil analyseren dan ik hierboven heb gepresenteerd. Ook in een handelingstheorie heb je immers soms met macht te maken, al is het maar in de vorm van de macht der gewoonte! Ik ga er dan ook maar van uit dat hij macht een erg belangrijke factor vindt om in sociaalwetenschappelijk onderzoek te gebruiken, met name als het gaat om (zie zijn laatste alinea) *onderwerpen op het gebied van internationale relaties*. Een doel is immers een werkwijze te presenteren om macht als begrip uit te werken. Wellicht bedoelt Bosch dat het concept macht alleen aspecten mag bevatten die een causale werking hebben binnen internationale relaties. Causaliteit, of beter effect of werking, is in die opvatting dan dus een essentieel kenmerk van het begrip 'macht', dat blijkbaar door auteurs nogal eens wordt vergeten.

We zijn hiermee al bezig met het tweede onderwerp: de conceptuele analyse van het

* Prof. dr. Fred Wester is emeritus hoogleraar Communicatiewetenschap aan de Radboud Universiteit te Nijmegen en voorzitter van KWALON, het platform voor kwalitatief onderzoek. E-mail: f.wester@maw.ru.nl.

machtsbegrip. Eerst geeft Bosch een aantal omschrijvingen van woordenboeken, denkers en onderzoekers om dan tot een basisdefinitie van macht (*'power is the relative ability to affect or receive'*) te komen die het uitgangspunt kan zijn voor een conceptuele analyse van het machtsbegrip volgens de systematische holistische onderzoeksmethode. Ik vind die basisdefinitie geen verbetering als ik die vergelijk met de omschrijving in Van Dale of die van Morris. Daarin wordt macht als een vermogen aangeduid, dat is in mijn woorden een mogelijkheid om werking in gang te zetten, veelal ten opzichte van een ander of anderen, dus relationeel. Macht heb je niet als je alleen bent op de wereld, maar ten opzichte van anderen in de situatie of context. Ik begrijp dan ook niet dat Bosch de opmerking van Pansardi (macht is relationeel) verwerkt als *relatieve* mogelijkheid. Het gaat er bij macht juist om dat je dat hebt ten opzichte van anderen, mensen of sociale eenheden, die als het ware die macht moeten (h)erkennen, anders werkt macht niet als macht (maar wordt het gewoon geweld of dwang).

Volgens mij moet relationaliteit centraal staan in een theorie van macht als sociologisch verschijnsel.

In het verhaal van Bosch lijkt er iets anders aan de hand te zijn. Hij leidt uit causaliteit af dat er sprake is van macht, en wil dat begrip nader uitwerken door teksten waarin aspecten van macht aan de orde komen met elkaar te vergelijken. Daar zie ik een aantal problemen.

Als het gaat om het uitwerken van een begrip heb je drie elementen nodig. Het eerste is dat het begrip wordt afgebakend van andere begrippen, het tweede dat het begrip empirisch wordt afgebakend wat betreft de verschijnselen die eronder vallen, en het derde is dat het begrip wordt geplaatst in een theorie, dat wil zeggen dat de relatie met andere begrippen wordt uitgewerkt.

Uit de hele aanpak van Bosch leid ik af dat hij het begrip 'macht' zoals het in de sociale wetenschappen wordt gebruikt als een onderontwikkeld begrip beschouwt, vandaar de nogal fundamentele aanpak. Bij de afbakening van het begrip heeft hij zodanig geabstraheerd van allerlei specifieke kenmerken dat er alleen iets vaags overblijft (het relatieve vermogen om te beïnvloeden of te verkrijgen). Sinds we weten dat een vlinder in Alaska een orkaan in Nevada teweeg kan brengen, lijkt elke levende eenheid volgens deze definitie macht te hebben. Dat kan toch niet het doel van de theorie van macht zijn.

Het gaat om een vermogen, maar of dat een eigenschap is van een actor of andere sociale eenheid, of een manier van handelen is onduidelijk. Je zou verwachten dat aan de hand van voorbeelden (onderzoek waarin het begrip is gebruikt volgens de globale definitie zoals Bosch bedoelt) dit globale begrip een uitwerking krijgt. Maar de voorbeelden zijn zo divers (macht over een ander; informatiegebruik in beslissingsprocessen; verdelingsprocessen op samenlevingsniveau) dat moeilijk te herkennen valt wat wel of niet betrekking heeft op macht. Gelukkig heeft Bosch ons voorzien van zijn samenvattende conclusie in de vorm van een tabel, maar die heeft wat toevallig (waarom staan deze kenmerken erin en niet andere). Uit vergelijking met een andere tabel merk ik op dat er *personal* en *collective agencies* zijn, maar of deze processen wijzen op sociale eenheden van verschillende soort is mij niet duidelijk. Ik heb dus sterk de indruk dat Bosch ervan uitgaat dat macht altijd voorkomt en haar werking overal aan te wijzen valt (wat me vreemd genoeg sterk doet denken

aan de Heilige Geest, de Duivel, Gülen of Cruijff, allen personificaties van Macht). Tegen deze alomvertegenwoordigheidshypothese heb ik op zich geen bezwaar, maar je kunt haar alleen onderbouwen door met een afgebakend begrip aan de gang te gaan.

Wat ik sterk mis in het essay van Bosch, is de theorie omtrent macht, die van begin af aan voor afbakening kan zorgen. *Sensitizing concepts* zijn zo behulpzaam, omdat zij een theoretische lading hebben, waardoor van concrete verschijnselen gesteld kan worden dat zij er wel of juist niet onder vallen; of dat er verschillende soorten moeten worden onderscheiden, met eigen werkingen. Zoals de fysici drie of vier fundamentele Krachten onderscheiden, zo zou men hier verschillende fundamentele Machtswerkingen kunnen onderscheiden, om geheel verschillende werkingsprocessen onder een koepel te brengen. Als dat al de bedoeling is, want in eerste instantie zou ik macht vooral van andere werkingen willen onderscheiden.

Conclusie

Mijn versie van de Dikke Van Dale (1984) geeft bij *macht* dertien verschillende betekeniscontexten waarin het woord macht wordt gebruikt (van *vermogen om iets te doen* tot *de derde macht van een getal*). Hieronder vallen ook de drie machten in de staat (wetgevende macht, de uitvoerende macht en de rechtspraak) aangevuld met de vierde macht (de ambtenaren, bureaucratie) en de vijfde macht (belangengroepen) en de media natuurlijk (in de Engelstalige literatuur in de communicatiewetenschap vaak de vierde macht genoemd). Deze hele flora en fauna van 'macht' moet met behulp van een *visie op macht als sociologisch te onderzoeken verschijnsel* worden ingeperkt tot waar het om gaat. Die visie mis ik hier, maar wellicht gaat daar zijn boek over!